
ARTIKELEN

DE SOCIOLOGIE EN DE ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

DOOR

ULRICH BERNER.

Nog jonge wetenschap die zij is, bevindt de sociologie zich in de moeilijke positie, die haar jeugd meebrengt. Vóór haar opkomst hebben de wetenschappen, die logisch als onderdeelen der algemeene maatschappijleer beschouwd kunnen worden, zooals de rechtswetenschap en de staathuishoudkunde, haar arbeidsveld sterk uitgebreid en terdege ontgonnen. Vandaar dat zij in begripsvorming, methodiek en literaturomvang veel verder zijn en ook in hooger aanzien staan dan de sociologie. Het is dan ook begrijpelijk, dat er in deze wetenschappen een zeker wantrouwen tegenover de sociologie bestaat. Er heerscht een zekere angst, dat de laatste aanspraak wil maken op een soort oppergezag over de verschillende sociale wetenschappen. Zoo riep de econoom *Levasseur* op het zesde congres van het Internationale Instituut voor Sociologie uit: „Laten de sociologen toch wat bescheidener zijn!“. Het is daarom zoo noodzakelijk de juiste verhouding tusschen de sociologie en de bijzondere sociale wetenschappen te bepalen, omdat deze, en vooral de economie, er dikwijls op uit zijn geweest vóór de ontwikkeling der sociologie ook de sociologische problemen in haar arbeidsveld te betrekken. Naar buiten bleek dit ook hieruit, dat er vóór de oprichting van afzonderlijke leerstoelen voor de sociologie reeds verschillende leerstoelen bestonden voor economie en sociologie. Het was vooral de z.g. historische school in de economie, die een overdreven toepassing maakte van het op zich zelf zeer juiste beginsel, dat het economische gebeuren slechts een deel van het leven in zijn geheel is en slechts begrepen kan worden, wanneer het zooveel mogelijk hiermede in verband wordt gebracht. Wat op dit gebied gedaan werd, was dikwijls heelemaal geen economie meer, soms zelfs niet eens meer economische geschiedenis, maar algemeene cultuurgeschiedenis en sociologie. Ook door *Marx* en het z.g. wetenschappelijke socialisme zijn de grenslijnen tusschen de economie en de algemeene sociologie bewust uitgewischt. In dit verband wijzen wij op de volgende uitlating van *Robert Michels* in zijn boek

„Probleme der Sozialphilosophie“), blz. 124: „Men zou eigenlijk de economie in hoogerem zin, nl. voor zoover zij verhelderend werkt en verklarend optreedt, kunnen betitelen als de filosofie van het sociale gebeuren“. Wordt hiermede niet openlijk aan de economie, die toch tot de z.g. „Spezialwissenschaften“ behoort, een taak gegeven, welke uitsluitend de sociologie toekomt? Niet alleen de economie heeft de sociale wetenschap voor zich opgeëischt, maar ook andere sociale wetenschappen, met name de staatsleer. Ik herinner hierbij aan het boek van *Treitschke* „Die Gesellschaftswissenschaft“¹⁾). Ook is het tekenend, dat verscheidene „Nationalökonomien“ zich niet alleen liever den naam geven van „Sozialökonomien“, maar ook bij de definieering van hun wetenschap het sociale zoo onevenredig op den voorgrond plaatsen, dat het economische element bijna geheel daarachter schuilgaat. Doch hierover later. Nu juist tegenwoordig de band tusschen beide wetenschappen door de voortgaande ontwikkeling van de sociologie steeds losscher gaat worden, zal een objectieve beschouwing over de verdeling van het arbeidsveld hier op haar plaats zijn. Anders ontstaat het gevaar, dat de oude vriendschap in een schadelijke — en bovendien ongemotiveerde — vijandschap omslaat.

Over het wezen der sociologie en haar arbeidsveld bestaan in hoofdzaak drie verschillende opvattingen²⁾). Volgens de eerste opvatting is de sociologie de som der afzonderlijke sociale wetenschappen, zooals de godsdienstleer, de zedeleer, de rechtswetenschap, de economie, enz. Door het bij elkaar voegen van deze deelen wordt automatisch de algemeene sociologie verkregen, zooals men door de samenvoeging van algebra en meetkunde de mathematica verkrijgt. Zonder nader in te willen gaan op de vraag der theoretische juistheid van deze bewering, moet ik toch opmerken, dat deze oplossing van het probleem mij praktisch niet bijzonder gelukkig schijnt. In de eerste plaats wordt hier openlijk aan de sociologie een soort heerschappij over de bijzondere wetenschappen gegeven, waardoor aan het reeds vermelde wantrouwen opnieuw voedsel wordt gegeven. In de tweede plaats vooronderstelt deze opvatting, dat iemand, die zich socioloog noemt, alle sociale wetenschappen tot de laatste letter beheerscht. Dit is, gezien het groote aantal onderdeelen en de minutieuze ontwikkeling van sommige hiervan, bijkans onmogelijk.

Volgens de tweede opvatting is de sociologie alleen maar de

¹⁾ „Wissenschaft und Hypothese“, Band XVIII, Leipzig en Berlijn 1914.

²⁾ Opnieuw uitgegeven in „Philosophie und Geisteswissenschaften“, Halle 1927.

³⁾ Binnen het bestek van dit artikel is het niet mogelijk alle definities, die van de sociologie gegeven zijn (hetzelfde geldt voor de economie), afzonderlijk te vermelden en te bespreken. Ik moet mij beperken tot de voornaamste typen en zal daarbij sterk moeten generaliseeren. Ook de literatuuropgaven kunnen natuurlijk niet volledig zijn en moeten dan ook meer als voorbeelden beschouwd worden.

bekroning der sociale wetenschappen. Zij heeft slechts tot taak de uitkomsten van deze wetenschappen van boven af met elkaar te verbinden, hun samenhang te onderzoeken en algemeene wetmatigheden er in op te sporen of zooals het ook wel gezegd is: de sociologie is de filosofie der sociale wetenschappen ⁴⁾). Deze opvatting lijkt mij het meest aanbevelenswaardig, ook al moet men *Worms* gelijk geven, dat het onderscheid meer een kwestie van woorden is dan van feiten. Wij zullen hier niet ingaan op de vraag, of de bijzondere sociale wetenschappen alle van dezelfde, dan wel van hoogere of lagere orde zijn. Ik ben het met *Spann* ⁵⁾ eens, dat zij inderdaad niet alle van dezelfde orde zijn, maar ik twijfel er aan, of het wel zin heeft van deze wetenschappen een volledige rangschikking te geven. Daarom laat ik het opbouwen van een „hiërarchisch” systeem gaarne aan anderen over.

Maar ook deze tweede opvatting zou door menigen vertegenwoordiger der bijzondere wetenschappen als een aanmatiging opgevat worden. Uit deze kringen stamt de opvatting, dat de sociologie zelf tot de sociale wetenschappen behoort, er één van is, zoodat sociologie of maatschappijleer, economie, rechtswetenschap e.d. zusterwetenschappen zijn ⁶⁾). Ik acht deze oplossing niet bijster gelukkig. Het komt er natuurlijk op aan, wat onder maatschappij en maatschappijleer wordt verstaan. Wanneer men onder de laatste zou wenschen te verstaan de leer van de maatschappelijke geledingen, dan zou zij inderdaad een zusterwetenschap van de economie zijn. Maar deze sociologie komt heelemaal niet overeen met wat men meestal met sociologie bedoelt. Naast een dergelijke sociologie, die men den naam van speciale sociologie zou kunnen geven, zou er toch nog een algemeene sociologie moeten bestaan, die tot taak had verband te leggen tusschen de speciale sociologie en de andere sociale wetenschappen.

Bij het zoeken naar een definitie van de sociologie moet men natuurlijk niet van de speciale sociale wetenschappen uitgaan, maar van het geheel. De sociologie moet beschouwd worden als de leer der menschelijke betrekkingen. De bijzondere sociale wetenschappen nemen naar gelang van hun uitgangspunt ieder een deel van deze betrekkingen voor hun rekening. Dat deze terreinverdeeling, zooals

⁴⁾ Aldus bijv. R. Worms: „La Sociologie”, Parijs 1921. En reeds vroeger Schaffle: „Bau und Leben des Sozialen Körpers”, 2e druk 1881.

⁵⁾ O. Spann: „Wirtschaft und Gesellschaft”, Dresden 1907.

Ik herinner ook aan de Greef, die in zijn boek: „Les lois sociologiques”, Parijs 1893, zeven elementaire factoren in de sociale structuur aanneemt, nl. huishouding, familie, kunst, wetenschap, moraal, recht en politiek. De latere, meer ingewikkelde vormen zijn volgens hem alle op de oorspronkelijke vormen gebaseerd, zoodat de laatstgenoemde niet afgeleid kunnen worden uit de eerste.

Verder wijs ik op het overzicht, dat v. Mayr geeft in zijn boek: „Begriff und Gliederung der Staatswissenschaften”, 2e Druk, Tübingen 1906.

⁶⁾ Aldus R. Liefmann: „Allgemeine Volkswirtschaftslehre”, Leipzig en Berlijn 1924.

Simmel ⁷⁾ meent, tot noodzakelijk gevolg heeft, dat voor de sociologie als vakwetenschap slechts de bestudeering der verschijningsvormen van deze betrekkingen overblijft, geloof ik niet. Men moet in het oog houden, dat de sociale wetenschappen ook reeds ieder op haar eigen gebied deze vormen behandelen en dit ook moeten doen. Wanneer men het niet juist acht, dat de sociologie, om verband te kunnen leggen tusschen deze wetenschappen, haar terrein betreedt en zoodoende objecten bestudeert, die deze reeds behandelen, dan zou men eveneens het bestaansrecht van een wetenschap als de geografie moeten ontkennen. Immers — is hierin, afgezien van de eigenlijke topografie, die men toch geen wetenschap kan noemen, iets te vinden, dat niet bij een andere wetenschap thuis hoort? (Geologie, Geophysica, Meteorologie, Astronomie, Biologie, enz). En toch is de geografie een afzonderlijke wetenschap, die niet steunt op een zuiver formeel begrip (nl. de verbreiding over het aardoppervlak), maar haar bestaansgrond vindt in de samenvatting van kern- en hulpwetenschappen.

Men doet goed de omschrijving der sociologie wat ruimer te nemen door met *L. von Wiese* ⁸⁾ te spreken van de leer der menselijke betrekkingen en betrekkingvormen. De vraag, of deze vormen, zooals „de maatschappij” reële organismen geworden zijn, dan wel verhoudingen blijven, lijkt mij voor de sociologie en het sociologische onderzoek minder van belang, doordat zij eigenlijk thuis hoort in de filosofie. Hoewel ik meer voel voor de laatste opvatting, lijkt het mij voor de praktijk beslist noodzakelijk aan een afzonderlijk begrip betrekkingvormen vast te houden, vooral met het oog op de sociografie. Op de belangwekkende problemen van deze jonge tak van wetenschap kan ik tot mijn spijt uit plaatsgebrek niet ingaan.

Ik geloof — en hiermee keer ik tot de opvattingen over de sociologie terug — dat de vrees, als zou de sociologie de speciale wetenschappen bevelen kunnen geven — althans voor de economie — ongegrond is en wel uit de volgende overweging. In het woord „Sozialökonomie” ligt behalve een sociaal begrip, ook een niet-sociaal, nl. economisch begrip opgesloten. Logisch lijkt mij niet anders mogelijk, dan onder „Sozialwirtschaft” dat deel der economische verschijnselen te verstaan, die van socialen aard zijn. Reeds uit de woorden „Sozialwirtschaft” en „Sozialökonomie” blijkt, dat de economie nog niet sociaal is, althans dit niet behoeft te zijn. Het is daarom zoo noodig hierop dieper in te gaan, omdat er over het economische begrip „Wirtschaft” en zijn verhouding tot het begrip „sociaal” nog groote verwarring heerscht. De sociologen spreken bij het opnoemen van de

⁷⁾ Georg Simmel: „Soziologie”, 2e Druk, München 1922. Toegegeven moet worden, dat Simmel's oordeel ook wel anders opgevat kan worden.

⁸⁾ „Allgemeine Soziologie als Lehre von den Beziehungen und Beziehungsbildern der Menschen”, München en Leipzig 1924.

speciale sociale wetenschappen dikwijls alleen van „Wirtschaftslehre”, maar bijna niet van „Sozialwirtschaftslehre”. Ook de vertegenwoordigers der sociale economie hebben over het geheel genomen geen helder inzicht in deze problemen. Het is eigenlijk verbluffend, dat een reeks van beoefenaren der staatswetenschappen en onbegrijpelijkerwijs ook economen in engeren zin, van meening zijn, dat bij de omschrijving van de sociale economie niet uitgegaan behoeft te worden van het economische begrip „Wirtschaft”, doch de definitie vanuit het sociale opgebouwd kan worden⁹⁾. Op zich zelf is dit wel te aanvaarden. Er is niets op tegen, de sociale economie te definiëren als het geheel van sociale betrekkingen en verschijnselen, die van economischen aard zijn. Ik zie echter niet in, waarom men niet van het economische uit zou gaan en onder sociale economie het geheel van economische betrekkingen en verschijnselen zou verstaan, welke van socialen aard zijn. Het is toch, om een voorbeeld te geven, heelemaal geen probleem, of men de plantengeografie verklaren moet vanuit de botanie of vanuit de geografie. Zoowel het een als het ander is aannemelijk. Ik zou het op zijn zachtst uitgedrukt komisch vinden, wanneer men van een beoefenaar der astrophysica zou verlangen, dat hij zich slechts als astronoom en niet als natuurkundige mocht beschouwen. Dit alles neemt niet weg, dat wij, ook wanneer wij definiëren vanuit het sociale, niet ontslagen worden van de verplichting, ook de economische begrippen „Wirtschaft” en „wirtschaftlich” zoo scherp en helder mogelijk te definiëren om aldus in staat te kunnen zijn een grens te trekken tusschen de sociale economie en de sociale wetenschap in het algemeen.

Hoewel er bij de meeste wetenschappen verschil van meening bestaat over de definiëering en de grenzen van het arbeidsveld, is men het toch voor het merendeel eens over de kern en strijdt men slechts over de vraag, of een of ander grensgebied er al dan niet bij behoort. In de economie daarentegen betreffen de meningsverschillen veel meer de eigenlijke kern. De verschillende conclusies van de theoretische economen zijn logisch beschouwd slechts juist, wanneer men van één bepaalde definitie uitgaat en daarom is het zoo onbegrijpelijk, dat bij hen juist op dit punt zooveel onverschilligheid bestaat. Eigenlijk is het onverklaarbaar, dat in een veel gebruikt leerboek der economie¹⁰⁾ — nog wel in het begin — twee definities van het begrip „Wirtschaft” gegeven worden, die elkaar uitsluiten, zonder dat deze gevolgd worden door een grondige uiteenzetting met het oordeel van den schrijver. Toch worden in de daarop volgende hoofdstukken economische theorieën ontwikkeld, zonder dat men

⁹⁾ Aldus Stammler, Diels, Ammon.

¹⁰⁾ Philippovich: „Grundriss der Politischen Oekonomie” Deel I Allgemeine Volkswirtschaftslehre. 18e ongewijzigde druk, Tübingen 1923.

eigenlijk weet van welk standpunt de schrijver is uitgegaan. In een onlangs verschenen opstel van *Hesse*: „Gegenstand und Aufgabe der Nationalökonomie”¹¹⁾) begint deze zijn onderzoekingen met de volgende orakelzinnen: „Wirtschaft ist die Beschaffung und Verwendung von Sachgütern. Volkswirtschaft bedeutet gesellschaftliche Erzeugung von Gütern”. Een zelfs maar korte beschrijving of bestrijding van tegengestelde opvattingen zoekt men vergeefs. Hetgeen ten gevolge heeft, dat deze zinnen voor hem, die niet zoo welwillend is het met den schrijver eens te zijn, even goed niet geschreven konden zijn. Een heldere omschrijving van de begrippen „Wirtschaft” en „Volkswirtschaft” lijkt mij niet alleen noodig om de grenzen te kunnen bepalen tusschen „Volkswirtschaftslehre” en sociologie, maar bovendien om een andere reden. Behalve de sociologie is er nog een jonge wetenschap, waarvan de economie onderscheiden moet worden, nl. de bedrijfshuishoudkunde of private economie. Het is niet zonder verband met het vorige, dat ik hiervan melding maak, aangezien de oplossing van het eene probleem, zooals we later zullen zien, als het ware die van het andere controleert. De afbakening der staathuishoudkunde van de bedrijfshuishoudkunde is immers eerst dan goed mogelijk, wanneer de grens tusschen de economie en de sociologie gevonden is en omgekeerd.

Wij zullen op dezelfde wijze beginnen als de groote meerderheid der economen doet, d.w.z. ons eerst bezig houden met de definitie van „Wirtschaft” en vervolgens trachten een grens te trekken tusschen „Sozialwirtschaft” en het meer algemeene begrip „Wirtschaft”. Het is in dit bestek ondoenlijk een volledige opsomming te geven van alle definities, die van „Wirtschaft” gegeven zijn. Bijna iedere econoom acht zich verplicht, zoo al niet in den inhoud, dan toch in de formuleering van het begrip iets nieuws te brengen¹²⁾). Ik geloof, dat de gebruikelijke definities tot drie groepen terug te brengen zijn.

¹¹⁾ Opgenomen in: „Festgabe für Rudolf Stammler zum 70. Geburtstage”, Berlijn en Leipzig 1926. Blz. 152.

¹²⁾ De studie van de theoretische economie is niet altijd een genoegen. Vele schrijvers verstaan uitnemend de kunst hetgeen zij zeggen willen zoo zwaarwichtig en ingewikkeld mogelijk uit te drukken. Zoo lezen wij bij Spann in zijn boek: „Fundamente der Volkswirtschaftslehre”, Jena 1918. 3e druk 1923, blz. 54: „Wirtschaft ist Widmung von Mitteln für Ziele auf Grund ausgleichenden und sparenden Abwägens bij Ueberfülle an Zielen und Knappheit an Mitteln”. Soms ontbreekt weliswaar deze duistere pracht van barbaarsche woorden, maar dan moet men dikwijls lang zoeken naar den inhoud van het begrip om de eenvoudige reden, dat die er niet is. Zoo zegt Kleinwächter in „Der Entwicklungsgang der nationalökonomischen Wissenschaft in Deutschland”, Leipzig 1926: „Die Nationalökonomie ist die Wissenschaft vom wirtschaftlichen Leben, sie hat die Frage zu beantworten: Wie wirtschaften die Menschen? oder: Wie verhalten sich die Menschen im wirtschaftlichen Leben?”.

Men begrijpt, dat ik getroffen werd door de massa der uit deze woorden op mij aanstormende begrippen!

Allereerst noemen wij de groep, waarvan de reeds vroeger genoemde definitie van *Hesse* een voorbeeld is. Deze acht ik volkomen foutief. Niet op kleine onderdeelen wil ik kritiek oefenen, dus niet de vraag stellen, of het niet beter zou zijn in de plaats van het woord „Sachgüter” het ruimere begrip „Dienstleistungen” te stellen. Evenmin wil ik in dit verband in overweging geven liever onder „Wirtschaft” te verstaan „Erzeugung und Verbrauch von Gütern”. Dit alles raakt de kern niet. Hoofdzaak is, dat de voortbrenging van goederen thuis hoort bij de techniek, of liever: het *is* techniek. Zij kan in menig opzicht economisch zijn, maar behoeft dit nog niet te zijn. Nog sterker geldt dit voor het verbruik. Verbruiken zonder regels, zoo maar in het wilde weg — dus louter een opmaken — is niet alleen zich niet-economisch gedragen, het is ook niet een slechte economische gedraging, maar de sterkst denkbare tegenstelling van wat economisch handelen in wezen beteekent. Vandaar de definities, waarin gesproken wordt van „stelselmatige” voortbrenging, welke evenwel naar mijn meening geen nieuwe afzonderlijke groep vormen. Immers, òf de schrijver heeft niet verder gedacht en het woord er voor den vorm bijgezet òf hij heeft er een bepaalde gedachte bij op het oog gehad, zoodat het woord zooveel beteekent als „handelen naar het economische principe”. Daarmee zijn we bij de tweede groep aangeland. Een groot aantal economen nl., die eveneens van meening zijn, dat het voortbrengen van waren op zich zelf louter techniek is, leert, dat economisch handelen insluit, dat men er naar streeft de goederen of middelen tot behoeftebevrediging op zoodanige wijze voort te brengen, dat een zoo groot mogelijke productie verkregen wordt met aanwending van een zoo gering mogelijke hoeveelheid arbeid en kosten. Onder „Wirtschaft” verstaat men dan de voortbrenging van goederen of bevredigingsmiddelen volgens het economische principe¹³⁾. Een nieuwere, door *R. Liefmann*¹⁴⁾ warm verdedigde opvatting gaat nog een stapje verder. Volgens deze opvatting is voortbrenging louter techniek en heeft het op zich zelf met een economische gedraging niets te maken, omdat dit een geestelijke werkzaamheid is, nl. een vergelijken van kosten en nut, in laatste instantie van lust- en onlustgevoelens. Deze opvatting vindt steun in het zonder twijfel veranderende spraakgebruik. Een vaste boerenknecht produceert bijv. evengoed voedingsmiddelen als de boer zelf. En toch noemt men

¹³⁾ Aldus Schäffle: „Gesellschaftliches System der menschlichen Wirtschaft”, 3e Druk 1873.

A. Wagner: „Allgemeine oder theoretische Volkswirtschaftslehre”.

L. v. Wiese in zijn opstel: „Privatwirtschaft, Volkswirtschaft und Technik” in „Wirtschaft und Recht der Gegenwart” 1e deel. Tübingen 1912.

¹⁴⁾ R. Liefmann: „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” Deel II 1922 en 1923. Ik wil vooral op dit boek de aandacht vestigen, daar ik dit het voornaamste werk acht van de nieuwe literatuur over de theoretische economie.

alleen den laatste landbouwer (Landwirt), daarentegen den eerste niet, omdat alleen de boer economische berekeningen maakt. Ook de eigenaar van een groot landbouwbedrijf en zijn pachtmeester, die niet „arbeiden” maar alleen de pacht innen, worden „Landwirte” genoemd. Ik kan hier niet verder op ingaan en wil slechts opmerken, dat ik het met het laatste eens ben, hoewel er voor het eerste wel iets te zeggen valt¹⁵⁾. Op het verdere betoog heeft een oordeel over deze vragen trouwens geen beslissenden invloed. Het is voldoende, vast te stellen, dat de vergelijking van nut en kosten voor het economische begrip „Wirtschaft” van overwegende beteekenis is. De eerstgenoemde opvatting (die van *Hesse* c.s.) is naar mijn meening dan ook beslist onjuist, hetgeen ook uit het volgende blijkt.

Zoo er al veel meeningsverschil is over het begrip „Wirtschaft”, niet minder strijd bestaat er over het begrip „Volkswirtschaft”. Het is reeds teeknend, dat in verschillende landen, zelfs in dezelfde landen, verschillende benamingen gebruikt worden. Men is het niet alleen oneens over de keuze van het woord, maar ook de begripsinhoud is verschillend. In Nederland spreekt men van „staathuishoudkunde”, in Duitschland van „Volkswirtschaftslehre”, „Nationalökonomie” en „Sozialökonomie”. In de meeste West- en Zuid-Europeesche landen vindt men de toevoeging „politieke”, terwijl Frankrijk naast het woord „économie politique” ook „économie nationale”, „économie sociale” en „économie publique” kent. Toch is een staat iets anders dan een volk en nog minder bedoelen sociaal en nationaal hetzelfde. Onder „politieke” economie kan men bovendien van alles verstaan. Ik wil aan deze verschillen in de benamingen niet te groote waarde hechten, want het is denkbaar, dat men ondanks de verschillende betiteling toch praktisch tot een zekere overeenstemming gekomen zou zijn. Men zou het erover eens kunnen zijn, dat alleen die economische verschijnselen voor bestudeering in aanmerking komen, die buiten de grens van het enkel bedrijf liggen. Echter blijkt uit de groote verscheidenheid van namen duidelijk, dat men het over den weg, die bewandeld moet worden en over de algemeene richt-

¹⁵⁾ Mijn meening stemt daarin volkomen met die van Liefmann overeen, dat ik de economische handeling geheel beschouw als een afweging, als een geestelijk proces, dat op zich zelf met het materiele niets te maken heeft. In tegenstelling tot L. geloof ik echter, dat men een dergelijke vergelijking van lust- en onlustgevoelens alleen met een uiterlijke beperking kan beschouwen als een economische gedraging, nl. in zoverre zij gericht is op het zich verschaffen, enz. van goederen, enz. De beperking, die L. zelf geeft, lijkt mij niet voldoende. In zekeren zin is mijn opvatting dus een compromis tusschen de tweede en derde opvatting.

De meening van Spann (zie zijn „Fundamente der Volkswirtschaftslehre”, Jena, 3e druk 1923), dat een dergelijke definitie van „Wirtschaft” de economie tot een deel maakt van de psychologie, acht ik niet juist. Op deze wijze zou men immers ook de rekenkunde, waar het criterium van de juistheid gezocht wordt in bepaalde intuïtieve gevoelens, een deel der psychologie kunnen noemen.

lijnen niet eens is. De meeste namen wijzen er bovendien op, dat de economie in haar beginperiode, vooral ten tijde van het Mercantilisme, niet louter wetenschap, maar overwegend economische politiek was. Ook nu nog bestaat de grootste helft der economen uit beoefenaren der economische politiek. Ik wil hiermede niet zeggen, dat aan de economische politiek, zooals deze aan de hoogeschole als leervak wordt onderwezen, een wetenschappelijk karakter ontzegd moet worden. Ook wil ik geenszins uit het feit, dat zij — in tegenstelling tot de theoretische economie — een toegepaste wetenschap is, de conclusie trekken, dat zij als wetenschap daarom lager staat. Ik ben er heelemaal niet tegen, dat beide wetenschappen door denzelfden persoon beoefend worden, m.a.w. de theoretische economie en de economische politiek in één persoon vereenigd worden. Ik wil er slechts op wijzen, dat het twee geheel verschillende dingen zijn en theoretisch scherp uit elkaar gehouden moeten worden. Omdat de economische politiek wel op de theorie steunt, maar zich vervolgens van haar afwendt, kunnen wij haar hier verder buiten beschouwing laten, mits we geconstateerd hebben, dat het niet voldoende uit elkaar houden van deze twee hulpwetenschappen het ontstaan van vele onduidelijkheden in de theorie, vooral in de definieering, in de hand heeft gewerkt.

Het bepalen van de grens tusschen „Wirtschaft” en „Sozialwirtschaft” lijkt nu op het eerste gezicht bijzonder gemakkelijk voor hen, die onder het eerste verstaan het voortbrengen van goederen. Logisch zijn voor hen de begrippen „Wirtschaft” en techniek hetzelfde, zoodat „Sozialökonomie” of „Volkswirtschaftslehre” niets anders is dan sociale techniek. Logisch is daar niets op tegen, maar de praktijk leert anders ¹⁶⁾. In de laatste decennien heeft zich een wetenschap ontwikkeld, die wel tot de economische wetenschappen gerekend wordt, maar noch bij de techniek, noch bij de sociale economie thuis hoort, nl. de private economie of wetenschappelijke bedrijfsleer.

¹⁶⁾ Voor vele economen treden de gevolgen van een foutieve definitie van „Volkswirtschaft” niet zoo helder in het licht. Wij vinden bij hen nl. een geheel andere definitie van „Volkswirtschaft”. „Volkswirtschaftslehre” zou zooveel zijn als de wetenschap van de volkswelvaart en wel de leer van de hoeveelheid beschikbare goederen en de veranderingen, die hierin ontstaan. Ook deze opvatting berust in laatste instantie op de onjuiste gelijkstelling van „Wirtschaft” en productie. Maar ook om een andere reden is zij m.i. foutief. Zij haalt enerzijds „Volkswirtschaft” en „Volkswirtschaftslehre”, anderzijds „Volkswirtschaft” en „Volkswirtschaftspolitik” door elkaar. Een dergelijke opvatting vormt de basis van het boek van Ammon: „Grundzüge der Volkswohlstandslehre”, Jena 1926. Zeer verbreid is deze uitgesproken objectieve opvatting onder de Engelsche en Amerikaansche economen. Doch ook hier heeft reeds geruimen tijd geleden Jevons in zijn boeken: „The theory of political economy”, Londen-New York 1871, 4e druk 1911 en „The principles of economics”, Londen 1905, de meening weergegeven, dat de grondslagen van het economische gedrag liggen in het vergelijken van kosten en nut, dus van lust- en onlustgevoelens (calculus of pleasure and pain).

Eenigen tijd heeft men zich uit de moeilijkheid weten te redden door de laatste niet onder de wetenschappen te rangschikken, doch haar te beschouwen als een praktisch leervak voor jonge kooplieden e.d. Hiermede is echter de kern van het vraagstuk niet opgelost. Opgekomen uit de behoefte der praktijk en in het bijzonder aan handelshoogeschoolen onderwezen, was de bedrijfsleer in den aanvang hoofdzakelijk een handleiding voor de praktijk, maar sedert zij door het werk van mannen als *Weiermann* en *Schönitz*¹⁷⁾ een vasten grondslag heeft gekregen, kan er niet meer aan getwijfeld worden, dat men hier te doen heeft met een wetenschap in den waren zin des woords. In den laatsten tijd heeft zij zich dan ook meer en meer als wetenschap ontwikkeld, al wil ik toegeven, dat men in de meeste werken over handelsbedrijfsleer¹⁸⁾ zoowel praktische vingerwijzingen als theoretisch-economische beschouwingen aantreft. De pogingen om de grens tusschen de private en de sociale economie nader aan te geven en beide wetenschappen haar plaats in het systeem der wetenschappen te wijzen, zijn echter niet bijster gelukt. Ook *Weiermann* en *Schönitz* zijn hierin niet geheel geslaagd. Beiden trachten de private economie te beschouwen als een deel van de sociale economie. Wel heeft *Diehl*, die dit probleem grondig heeft bestudeerd, met groote scherpzinnigheid aangetoond, dat beide mannen en ook andere schrijvers deze fout gemaakt hebben, maar de zoo voor de hand liggende oplossing om de private economie en de sociale economie als gelijkberechtigde deelen van de economische wetenschap in ruimeren zin te beschouwen, vond hij niet. Door uit te gaan van een onjuiste definitie van „Wirtschaft” heeft hij zich in het moeras gewerkt door te verkondigen, dat de economie altijd sociaal moet zijn en buiten het sociale geen economie bestaat. Of hij wilde of niet, moest hij aldus alles, wat men gewoonlijk verstaat onder economisch handelen, onder de techniek rangschikken. Hij eindigt dan ook als volgt¹⁹⁾: „Ik hoop hiermede aangetoond te hebben, dat wat men gewoonlijk onder de z.g. private economie verstaat, deels behoort tot de techniek en dan ook object wordt van landbouw-, handels- en industrieele bedrijfsleer, deels van economischen aard is”. Nu kan men natuurlijk wel — al doet men daaraan verkeerd — de handelsbedrijfsleer als een deel van de handelstechniek beschouwen, maar dit is onmogelijk bij de industrie en den landbouw. We zullen ons beperken tot den landbouw, omdat hier de bedrijfsleer het meest volledig uitgewerkt is. Wie de werken

17) „Wissenschaftliche Privatwirtschaftslehre”, Karlsruhe 1912.

18) Zie Leitner: „Privatwirtschaftslehre der Unternehmung” Berlijn, laatste druk 1926.

Ook Nicklisch: „Wirtschaftliche Betriebslehre”, Stuttgart 1922.

19) Diehl: „Theoretische Nationalökonomie” 1e Deel, 1916, blz. 112.

van *Aereboe*²⁰) gelezen heeft, zal moeten erkennen, dat deze bedrijfsleer zich overeenkomstig haar wezen geheel afkeert van de landbouwtechniek. De laatste is een zuiver technische, de eerste een economische wetenschap. In dit alles ligt voor mij een aanwijzing, dat de definitie van „Wirtschaft” als de voortbrenging van waren foutief is. Bij de andere definities bestaat de moeilijkheid om zich een helder begrip te vormen van de bedrijfshuishoudkunde niet. En wanneer desondanks tusschen haar en de economie een wat onvriendelijke verstandhouding bestaat, komt dat ten deele hierdoor, dat sommige economen nooit versmaad hebben onderzoekingen te doen, die eigenlijk tot het terrein der private economie behooren. Dat deze economen de „Volkswirtschaftslehre” als economische wetenschap zoo breed mogelijk hebben opgevat, is op zich zelf wel te verdedigen, ook al zijn zij zich die opvatting niet ten volle bewust. Het is van menschelijk standpunt beschouwd tevens begrijpelijk, dat deze economen, die de bedrijfshuishoudkunde in het geheel niet slecht gezind zijn, deze jonge wetenschap eenigszins als een indringster beschouwen. Toch ben ik er zeker van, dat beide wetenschappen zich na korteren of langeren tijd vreedzaam met elkaar zullen verstaan. Hoe eerder dit gebeurt, des te beter voor beide.

Kort samengevat is het niet de taak der eigenlijke wetenschappelijke bedrijfsleer om te onderzoeken met welke technische of organisatorische middelen een bedrijf op de beste wijze kan functioneeren, doch zij behoort de economische regels vast te stellen, die gevolgd moeten worden, wil een bedrijf rendabel zijn. De landbouwbedrijfsleer bijv. heeft niet na te gaan op welke wijze koren of veldvruchten verbouwd moeten worden, maar zij heeft o.a. tot taak te onderzoeken, welke economische overwegingen moeten gelden om met inachtneming der plaatselijke omstandigheden uit te maken, welk deel van het te bebouwen oppervlak bestemd moet worden voor den graanbouw en welk deel voor de teelt van veldvruchten. Tot zoover zijn er m. i. geen moeilijkheden. Anders staat het met de vraag, of deze wetenschappelijke rentabiliteitsberekening, die toch altijd zeer nauw verband houdt met het praktische bedrijf, bekroond moet worden door een zuiver theoretische bedrijfshuishoudkunde. Ik bedoel de vraag, of niet een reeks van algemeene begrippen, zooals kosten, opbrengst, prijs, enz., die tot nu toe door de theoretische economie behandeld werden, niet beter ondergebracht kunnen worden bij de bedrijfshuishoudkunde. Nog beter zou het zijn, wanneer deze begrippen door beide behandeld werden, al naar gelang zij gezien worden vanuit

²⁰ Aereboe: „Landwirtschaftliche Rentabilitätsfragen”, Berlijn 1901. Arbeiten der Deutsch. Landw. Gesellsch. Heft 55.

Van denzelfden schrijver: „Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre”, Berlijn 1918.

de economische behoeften van het bedrijf of van algemeen-economisch standpunt. Meer kan ik er hier niet van zeggen, omdat dit beter kan bij een speciaal onderzoek van dit probleem.

Als wij nu in het oog houden, dat economisch handelen eigenlijk niets anders is dan berekeningen maken, calculeeren, of liever gezegd voortbrengen na nauwgezette berekening en wij denken er daarbij aan, dat het calculeeren of vergelijken van kosten en nut alleen door een enkel individu kan geschieden, dan volgt daar m. i. uit, dat er in den eigenlijken zin van het woord heelemaal geen „Volkswirtschaft” of „Sozialwirtschaft” bestaat²¹⁾. De staat, althans de kapitalistische, niet-socialistische staat, kan zelf niet economisch handelen. Wat bedoeld wordt is, dat de staat òf het economische handelen door wettelijke of andere maatregelen beïnvloedt, dus economische politiek voert òf door middel van zijn ambtenaren werkelijk „wirtschaftet”, zooals bij het vaststellen der begrooting of in het beheeren van staatsbedrijven, in welke gevallen hij op dezelfde wijze te werk gaat als het individu. Handelt hij volgens andere principes dan het individu, hetgeen dikwijls voorkomt, dan voert hij weer economische politiek. Men heeft de wetenschap van deze eigenlijke „Staatswirtschaft” wel den bijzonderen naam van „Finanzwissenschaft” gegeven. Hier is op zichzelf niets tegen, mits men bedenkt, dat deze wetenschap, die dus eigenlijk een soort staatsbedrijfshuishoudkunde is, niets te maken heeft met de eigenlijke staathuishoudkunde. Met dit alles heb ik niet willen zeggen dat de begrippen „Sozialwirtschaft” en „Sozialwirtschaftslehre” onbestaanbaar zijn, maar slechts, dat men deze begrippen niet in directen, doch in indirecten zin moet opvatten.

De sociale economie heeft zich bezig te houden met de sociale betrekkingen, haar invloed op elkaar en haar verschijningsvormen²²⁾, voorzoover ze op economische grondslagen berusten. De sociale betrekkingen kan men door grootere en kleinere kringen omvatten. De meest in het oog loopende, tevens belangrijkste groep wordt gevormd door de grens van het staatsgebied. Hierin ligt de grondslag voor het woord staathuishoudkunde. Men kan den kring ook wijder of nauwer trekken. Wanneer ik ga onderzoeken op welke wijze in een bepaald dorp verschillende bedrijven elkaar beïnvloeden, zou het onjuist zijn van staathuishoudkunde te spreken. (D. Staatswirtschaftslehre of Volkswirtschaftslehre). Daarom is de naam sociale economie (Sozialwirtschaftslehre) beter, omdat alle sociale betrekkingen er in

²¹⁾ Ook Menger heeft dit reeds opgemerkt in zijn „Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften”, 1883. Ook elders vindt men in de literatuur een dergelijke uitspraak. Deze erkenning blijft echter dikwijls slechts beperkt tot een enkelen zin op papier zonder in de daarop volgende uiteenzettingen nader uitgewerkt te worden.

²²⁾ Ik acht het nuttig ook hier de verschijningsvormen er bij op te nemen, zooals L. v. Wiese deed in zijn definitie van sociologie.

begrepen zijn. Of ook de wereldeconomie als een afzonderlijk deel van de algemeene economische wetenschap beschouwd kan worden, blijve hier buiten beschouwing.

Het is denkbaar, dat met behoud van de erkenning van het bestaan van een afzonderlijke bedrijfshuishoudkunde naast de staathuishoudkunde (hier in socialen zin te verstaan) toch de opvatting mogelijk is, dat niet alleen de sociale economie in engeren zin, maar ook de economie in het algemeen, dus daarmee tevens de bedrijfseconomie, gerekend moet worden tot de sociale wetenschappen. Toch is dit niet juist, als is het waar, dat negen tiende deel van hetgeen er in een bedrijf voorvalt, op de een of andere wijze den invloed van de maatschappelijke verhoudingen ondervindt. Het antwoord bijv. op de vraag, op welke wijze en voor welk gedeelte een akker bebouwd moet worden, is afhankelijk van algemeene sociale en sociaal-economische factoren. Zoo zijn het loonpeil, de grondprijs, de pachthoogte, de mestprijs, de onder den invloed van de belastingen te verwachten prijzen van de bodemproducten, de tarievenhoogte e.d. van evenveel invloed als de vruchtbaarheid van den bodem, de hoeveelheid neerslag, enz. Toch blijft deze beïnvloeding der calculatie min of meer uiterlijk. Wel worden de sociale en physische factoren als gegeven grootheden verwerkt, maar zij hebben met het wezen van de calculatie weinig uitstaande, omdat dit een proces is, dat in het individu zelf plaats grijpt!. Men zou de tegenwerping kunnen maken, dat dit individueele proces toch den grondslag vormt voor sociale verhoudingen en om deze reden het economische handelen als een sociaal proces beschouwd moet worden. Dan zou men echter met evenveel recht kunnen beweren, dat dit proces behoort tot het terrein der natuurwetenschappen, omdat ook physische factoren er aan ten grondslag liggen. Bovendien zijn er economische gedragingen, al zijn het er zeer weinig, waar iedere sociale beïnvloeding ontbreekt. Wel is het economische leven van iemand als Robinson een zeer hooge uitzondering, maar dergelijke gevallen zijn in alle tijden bijwijlen voorgekomen. Ook Robinson handelt economisch, hoewel hij niet in een sociaal milieu verkeert, wanneer hij overlegt, op welke wijze hij met zoo weinig mogelijk inspanning op de meest volkomen wijze zijn behoeften zal bevredigen. Zoo zien we, dat in het begrip „Wirtschaft” op zich zelf nog niet het sociale ligt opgesloten. De bedrijfshuishoudkunde is zelfs in het geheel niet of slechts in zeer beperkte mate sociaal te noemen. In dit opzicht bestaat er een groot onderscheid tusschen de economische verschijnselen en het recht, dat in wezen sociaal is. Slechts in een sociaal milieu kunnen rechtsregels ontstaan. Met de economie is het juist als met de religie. Door vele sociologen wordt de „Religionswissenschaft” gerekend tot de sociale wetenschappen. Ook dit is niet juist, al zijn zeker vele, misschien wel de meeste religieuze verschijn-

selen van socialen aard of staan zij sterk onder socialen invloed. De kern van het religieuze leven ligt in het individueele gevoelsleven.

Na deze uiteenzetting kunnen we gerust erkennen, dat het toch wel verantwoord is, bij de begripsomschrijving der sociale economie niet — zooals wij gedaan hebben — uit te gaan van het economische, maar van het sociale. Men kan evengoed zeggen, dat de sociale economie zich bezig houdt met die economische verschijnselen, welke van socialen aard zijn, als, dat het haar taak is die sociale verschijnselen te onderzoeken, welke van economischen aard zijn. Waarlijk principieel onderscheid kan ik hierin niet voelen. In de praktijk zal de socioloog, die zich met de economie gaat bezig houden, weliswaar een beteren kijk hebben op sommige problemen dan iemand, die van de bedrijfshuishoudkunde naar de economie overgaat, doch omgekeerd evenzeer. Iets dergelijks vinden we toch eigenlijk bij iedere wetenschap. Ik kan echter niet begrijpen, dat iemand, die zich op het tweede standpunt stelt, het niet noodig zou vinden de economische verschijnselen en dus ook de bedrijfseconomie met de noodige grondigheid te bestudeeren. Het verschil tusschen beide standpunten ligt niet in de problemen zelf, maar in de volgorde, waarin men de verschijnselen bestudeert. De nu en dan geuite bewering, dat de economie zich niet behoeft te bekommeren om de bedrijfseconomie, klinkt wel wat wonderlijk in de ooren, wanneer in hetzelfde boek de economen aangemaand worden zich grondig met de technische grondslagen der sociaal-economische problemen bezig te houden. Op zich zelf is deze vermaning juist. Hoewel techniek logisch heel iets anders is dan economie, hangen beide in de praktijk ten nauwste samen en alleen hij zal iets kunnen begrijpen van een economisch verschijnsel, die den technischen ondergrond van dit verschijnsel kent. Maar waarom nu een econoom zich wel met de technische grondslagen der economie mag bezighouden en niet met de economische verschijnselen in het bedrijf, is met den besten wil van de wereld niet te begrijpen.

Een diepgaande studie van de bedrijfseconomie zou misschien tot gevolg kunnen hebben, dat uit de sociale economie een reeks „sociale phrasen” verdwenen, die niets anders zijn dan droombeelden. Daartoe reken ik bijv. den „sozialen Zweck”. Over het algemeen stelt niemand zich een dergelijk doel, wanneer hij zich volgens het economische principe gedraagt. Er is wel gezegd, dat een schoenenfabriek zich ten doel stelt een volk of de menschheid van schoenen te voorzien. Wie zou zich dit doel stellen, vraag ik mij af. De ondernemer, wien het er toch maar om te doen is winst te maken of de arbeider, die werkt om zijn dagelijksch brood te verdienen? Het opdoemen van dergelijke voorstellingen heeft drieërlei oorzaak. In de eerste plaats komt het door de reeds eerder vermelde gelijkstelling

van economie en techniek. Hierdoor ontstaat verwarring, waaruit men tracht te geraken door het sociale oogmerk tot criterium te maken van het onderscheid tusschen techniek of economie in ruimeren zin en economie in engeren zin of sociale economie. De tweede oorzaak ligt in de ook reeds eerder aangeduide verwarring tusschen de economie als wetenschap en de economische politiek. De beoefenaar van de economische politiek streeft sociale doeleinden na, hetgeen ook zijn taak is. Hij wil de bedrijven zoodanig beïnvloeden, dat de sociale behoeften ten aanzien van een bepaald product zoo ruim mogelijk bevredigd worden en hij heeft naar mijn meening ook het recht bij zijn theoretische overwegingen (doch alleen in de theorie der economische politiek, niet in de theoretische economie) de bedrijven te bezien van uit het standpunt „alsof” zij een sociaal doel nastreven. Ik wil ook niet ontkennen, dat deze beschouwing in bepaalde omstandigheden tot zeer goede resultaten kan leiden, maar er slechts op wijzen, dat steeds in het oog gehouden moet worden, dat hier van een fictie wordt gebruik gemaakt.

Nu is er een opvatting in de economie, volgens welke men terecht zou kunnen spreken van het bestaan van een sociaal doel zonder eenige beperking, nl. de opvatting van den Weenschen econoom en socioloog *Spann*, die van oordeel is, dat de staat primair is, het individu secundair. Als de staat gaat vóór het individu, dan gaat de staathuishoudkunde vóór de bedrijfshuishoudkunde. *Spann* ziet den staat in zekeren zin platonisch; wie als hij den staat beschouwt als een verschijning, zelfs als een wezen, dat een zekere realiteit bezit, ja — als het eenig reële, die is gerechtigd ook zekere doelstellingen bij den staat aan te nemen. Dan is hij echter tevens geheel op metaphysisch terrein aangeland. Het ligt niet in mijn bedoeling hier een oordeel te vellen over de metaphysica als wetenschap. Dat laat ik over aan de filosofen, die het nog niet eens zijn daaromtrent. Voor de sociologie en de economie moet ik dat standpunt echter zeer beslist afwijzen. Beide wetenschappen toch bewegen zich op het terrein der reële feiten van het maatschappelijke leven. Als de metaphysica reden van bestaan heeft, kan haar taak slechts daarin bestaan, dat zij tracht te doorgronden, wat voor het empyrische onderzoek niet toegankelijk is. Wanneer dan ook de metaphysica een terrein betreedt, dat ook empyrisch bewerkt kan worden en dan tot andere conclusies komt dan de ervaring, heeft ze daarmede zich zelf veroordeeld. Dit is nu het geval bij den staat. De bewering, dat de staat er was vóór het individu en met name vóór de familie, wordt door de ervaring der volkenkunde niet waar gemaakt en is dan ook volkomen uit de lucht gegrepen. Hoewel ik mij niet geheel wil aansluiten bij de opvattingen van de ethnologische school van Pater *W. Schmidt*, kan ik mij met haar zienswijze vereenigen, als zij vaststelt, dat juist bij primitieve volken, zooals de Pygmeërs, wel de familie, doch niet

de staat wordt gevonden²³⁾. Als *Spann* er dan ook niet van weten wil de ethnologie voor de sociologie te spannen²⁴⁾, dan doet dat sterk denken aan struisvogelpolitiek of aan den filosoof, die, toen hem erop gewezen werd, dat de uitkomsten van zijn bespiegelingen in strijd waren met de feiten, antwoordde: „Des te erger voor de feiten”.

De heele strijd tusschen universalisme en individualisme in de sociologie en de economie lijkt mij min of meer een storm in een glas water. Wanneer ik de opvattingen van eenige dikhuidige historisch-materialisten en anarchisten aan den eenen kant en overdreven idealisten aan den anderen kant voorbijga, is er geen enkel beletsel om op dit terrein tot hereeniging te geraken²⁵⁾. Het is duidelijk, dat een huis meer is dan de som der afzonderlijke bouwstenen, maar aan den anderen kant kan het begrip huis toch moeilijk losgemaakt worden van het materiaal, waaruit het huis is samengesteld. Laat ik liever een vergelijking uit de biologie kiezen. Het organisme van een hogere diersoort is iets anders, is meer, dan de som der afzonderlijke cellen. Maar het is toch dwaasheid daarom te beweren, dat het organisme er was vóór de cellen. Om een nauwkeurig beeld van het geheel te verkrijgen, is het altijd noodzakelijk tot de afzonderlijke cellen af te dalen en daarvan den bouw en de functioneering te bestudeeren.

Door het eigenaardige optreden van sommige onbekookte universalisten wordt het streven naar eenheid van opvatting wel eens bemoeilijkt. Men vindt bij hen de openlijke verklaring, of leest tusschen de regels door, dat het universalisme hooger staat en dat alleen de universalist een waarachtig patriot kan zijn. Dergelijke aanvallen zijn een wetenschappelijk mensch onwaardig en behooren tot het rijk der daemagogie. Om tot de politieke overtuiging te komen, dat de belangen van de gemeenschap, van den staat, vóór het eigenbelang gaan, behoeft men niet een verdwaasd universalisme aan te hangen. Ik herinner er aan, dat bijna geen enkel volk een zoo uitgesproken nationaliteitsgevoel bezit als het individualistisch aangelegde Engelsche en ik wil hier het mij uit het hart gegrepen woord van Prof. *Steinmetz*²⁶⁾ aanhalen: „De grootst mogelijke zin voor de werkelijkheid is niet alleen de stevigste, maar ook de vruchtbaarste bodem voor daadkrachtig idealisme”.

Keeren we thans terug tot het uitgangspunt van onze beschouwingen. We stelden vast, dat de economie in wezen niet sociaal is

²³⁾ W. Schmidt en W. Koppers: „Gesellschaft und Wirtschaft der Völker”, Regensburg, jaargave ontbreekt (1924).

²⁴⁾ Spann: „Gesellschaftslehre” 2e druk Leipzig 1923.

²⁵⁾ Vergelijk ook de opvattingen van L. von Wiese (t.a.p.) en Hesse (t.a.p.)

²⁶⁾ S. R. Steinmetz: „Die Nationalitäten in Europa”. Berlijn 1927, (Ergänzungsheft 2 zur Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin), blz. 6.

en dit ook niet behoeft te zijn. Ook dat de sociale economie zonder bedenkingen kan erkennen een onderdeel te vormen van de algemeene sociologie. Er bestaat geen gevaar, dat de sociologie haar den weg voorschrijft, waarlangs zij moet gaan, omdat de sociologie in alle vragen, die het economische begrip in engeren zin raken, niet bevoegd is. Aldus beschouwd is de sociale economie tevens een onderdeel van de algemeene economische wetenschap. De sociale economie is dus — zooals de naam eigenlijk al aangeeft — de wetenschap, die arbeidt op het terrein, waar de wegen van twee heterogene wetenschappen, de economische en de sociale, elkaar kruisen. In deze tweevoudige ondergeschiktheid ligt juist de waarborg voor haar zelfstandigheid. 't Is dan ook minder een theoretische, dan een praktisch-wetenschappelijke vraag, of de sociale economie nauwere aansluiting moet zoeken bij de sociologie, dan bij de bedrijfseconomie. Ik voor mij zou er de voorkeur aan geven — althans voorloopig — de banden met de bedrijfseconomie wat nauwer aan te halen, zonder die met de sociologie ooit — zelfs niet tijdelijk — geheel te willen verbreken. En wel om deze reden, dat het te veel op den voorgrond plaatsen van het sociale tot nog toe, althans in de sociale economie, weinig nut gesticht heeft. Het eenige, wat men er eigenlijk tot heden mee bereikt heeft, is een soort zelfverblinding met sociaal klinkende phrasen.

Eerst wanneer met nuchtere zelfkritiek een helder inzicht in de zuiver economische feiten verkregen is, zal de tijd daar zijn voor een nauwkeurig onderzoek der sociale elementen in de economische verschijnselen. Eerst dan zal het mogelijk zijn eenerzijds een duurzamen bouwsteen aan te dragen voor het bouwwerk der algemeene sociologie, anderzijds de solide muren der economie te bekronen met het hechte dak van een gezonde sociaal-economische wetenschap.